

A DEFICIT KULTÚRÁJA

Annak, aki a konferencia másfél napjának összefoglalására vállalkozik (akit a szervezők felkérték erre), nincs könnyű dolga, kivált akkor, ha csak a tanácskozás utolsó szakaszán volt módjában figyelemmel kísérni az előadásokat és a vitákat. Már pedig én ebben a helyzetben vagyok: Szabadkáról érkeztem meg nem sokkal korábban, ahol egy magyar pedagógusok számára rendezett konferencián tartottam előadást. Mindazonáltal a jelen tanácskozás tárgyáról is, az általam hallottakról is van mondanivalóm: ezt próbálom összefoglalni röviden hat tételben. Tehát:

1.)

El kell számolni a múlttal, valójában nem csak az 1948 (vagy 1945) utáni történelmi korszakkal, hanem jóformán mindazzal, ami a huszadik század zavaros és deficitese történetében velünk megesett. Úgy gondolom, ez az elszámolás mindegyre késik, holott vannak korábbi példák arra, hogy az ilyen visszatekintések és számadások jótékonyan befolyásolták a nemzeti gondolkodást és történelmi stratégiát. Olyan történelmi számadásokra gondolok, mint amilyen Szekfű Gyula *Három nemzedék* című munkája volt az első világháború (és Trianon) után, vagy arra a nemzeti önvizsgálatra, amely Bibó István nagy tanulmányaiban jelent meg a második világháború után. A huszadik századi magyar történelemben egymást követik a tévesen vagy töredékesen interpretált történelmi események: a trianoni országcsönkítésre, a harmincas évek végén bekövetkezett területi revíziókra, a második világháborús magyar szerepvállalásra, a Rákosi-korszakra, az 1956-os forradalomra, az 1989-es rendszerváltozásra gondolok. A történetírók részéről igen nagy eredményekkel, olykor megnyugtató megoldásokkal találkozunk, a magyar közvélemény nagy része azonban egyszerűen félreértések és félremagyarázások, mítoszok és közönséges hazugságok mentális áldozata.

2.)

Ugyancsak a hamis (és a hamisított) tudat áldozata mindaz, amit „nemzeti kérdésnek” mondunk és gondolunk. A magyar köztudat nincs tisztában azzal kellő mértékben, hogy a magyarság milyen helyet töltött be a Kárpát-medencében élő népek között, nem ismeri a magyar kisebbségek történetét, helyzetét és törekvéseit, nem igen tud arról, hogy a kelet-közép-európai régió (amelyhez mi, továbbá a lengyelek, a csehek, a szlovákok, a horvátok, a szerbek, a szlovének, a románok, a bolgárok tartozunk) milyen helyet foglal el az európai régiók között, és alig van fogalma arról, hogy ez a sajátos geopolitikai és kulturális helyzet milyen következményekkel jár az egyházak számára.

3.)

Teljesen eltorzult a politika (és a politikai pártok) identitása, illetve szerepe és felelőssége a nemzeti életben és intézményrendszeren belül. A politika túlságosan nagy helyet foglal el magának az országnak az életében, a politikai pártok már két évtizede azon erőlködnek, hogy mindent (tehát a gazdaságot, a kultúrát, az egyházakat, a magánéletet) maguknak, a saját (morális tekintetben nem mindig kellően megalapozott) érdekeiknek rendeljék alá, és a civil társadalom mindezt jóformán bénultan tűri. Időnként úgy tetszik, hogy ilyen civil társadalom nem is létezik. Ezzel párhuzamosan igen veszedelmesen megerősödött a szélsőséges (szélsőjobboldali) ideológiák, mítoszok és mozgalmak szerepe, ez kifejezetten veszélyezteti a máskülönben is erőtlen, mert határozott hagyományok nélküli demokratikus politikai kultúrát. Veszélyezteti a keresztény humanizmus érvényesülését is, következésképp a keresztény egyházak vezetői nem hunyhatnak szemet az antihumánus ideológiák és a veszedelmes politikai jelenségek előtt.

4.)

Az ország szociális helyzete mára katasztrofálisnak mondható: néhány tízezer rohamosan és rendkívüli mértékben (emellett erkölcsileg meglehetősen kérdéses módon) meggazdagodott ember áll szemben nagyjából két- két és fél (három?) millió teljesen elszegényedettel. Mindez a két világháború közötti magyarországi társadalom berendezkedését idézi a megfigyelő tekintetek elé. A munkanélküliek, a nagycsaládosok, a pályakezdők, a nyugdíjasok, az egyedülélők ma, mondhatni, nyomorúságban, vagy ennek határán tengődnek, anélkül, hogy a társadalom és a politika vagy éppen a tehetős rétegek különösebb empátiát éreznének mostoha sorsuk iránt. Mindez összeegyeztethetetlen a kereszténység szellemével és etikájával, és mindezt természetesen nem lehet pusztán karitatív eszközökkel megoldani. Ugyanakkor a szegénységnek nincsenek érdekvédelmi szervezetei, a szakszervezeti mozgalom pedig mindenekelőtt néhány szakszervezeti vezető személyes érdekeinek érvényesülését szolgálja, és nem a dolgozó rétegek érdekeit. Mindez természetesen a szakszervezetek történelmi hitelvesztését eredményezte.

5.)

Mindez, amiről eddig szóltam, határozottan előtérbe állítja az egyházak társadalmi, közéleti, szociális és kulturális tevékenységét. De nem csak ezt, hanem az egyházak (mindenekelőtt a nagyobb, úgymond: a „történelmi” egyházak) önvizsgálatát is. Ezek az egyházak meglehetősen szorosan fonódtak össze a politikai hatalommal a két világháború között, és szomorú módon kiszolgáltatták magukat a politikai hatalomnak a második világháború után. A történelmi önvizsgálat mindazonáltal, ha voltak is ebben az irányban biztató jelek és kezdeményezések, nagyrészt elmaradt. Mi sem bizonyítja mindezt jobban, mint az az „egyházfegyelmi” kálvária, amelyet a magyar karizmatikus kisközösségeknek (például Bulányi Györgynek és követőinek) be kellett járniuk a rendszerváltozás előtt, majd a rendszerváltozás után. A magyar egyházak „krisztianizálódása” mindenképpen sürgető erkölcsi feladat.

6.)

Mind nagyobb közéleti deficitet halmoz fel a magyar alkotó értelmiség. Ez az értelmiség (mindenekelőtt az írókra, tudósokra, tanárookra gondolok) annak idején a nemzeti önazonosság és a szabad gondolkodás letéteményese volt, kivált az 1956 körüli időszakban, majd a hetvenes és nyolcvanas években. Az, hogy a nemzet, mint kulturális és morális közösség, egyáltalán túlélhette a több évtizedes diktatúrát, és 1989 után kialakíthatta a demokratikus közélet intézményeit, jórészt ennek az értelmiségnek volt köszönhető – nem csak Magyarországon, hanem Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken, és Kárpátalján is. Tulajdonképpen elgondolkodtató az, hogy a magyar értelmiség a kilencvenes évek közepétől milyen radikális szerepvesztést és identitásvesztést volt kénytelen elszenvedni. Mindez a politika (a pártok) erőszakosságának a következménye volt: a politikai erők nem kívántak számolni az értelmiségi függetlenséggel, holott az országnak, és persze maguknak a pártoknak is, erre szükségük lett volna. Az értelmiség egy részét „bedarálták” a maguk érdekei szerint, az értelmiség másik (nagyobbik) része pedig kedvét veszítve (nem egyszer megalázottan) kivonult a közéletből. Mindez, legalábbis az én véleményem szerint, valóságos nemzeti tragédiával ér fel: sem 1849, sem 1918, sem 1945 után, sem a nyolcvanas években ilyen visszavonulás-kiszorítás nem volt tapasztalható.

*

Ezek volnának azon tapasztalataim, amelyek arra utalnak, hogy a magyar társadalom és közélet milyen nagy deficitet halmozott fel a rendszerváltozás után. Szociális, politikai, etikai és kulturális deficitek világában kényszerülünk élni és tevékenykedni. Már pedig a „deficitok kultúrája” egyszersmind a „kultúra deficitjét” is jelenti – ennél nagyobb veszély egy történelmi nemzetre talán nem is leselkedik.